

INTRODUCCIO A LA BIBLIA PARVA DE SANT PERE PASQUAL

per JOAN COSTA CATALA

Valencia.

1. L'autor.

La nomenada *Biblia Parva*, juntament ab unes atres obres, de les que es conserven copies manuscrites del segle XV, ha segut sempre atribuïda a Sant Pere Pasqual, personatge del segle XIII, del que basicament es pot dir que una antiga tradició el fa natural del Regne de Valencia, provablement del mateix Cap i Casal, que fon religiós, Bisbe de Jaen, i morí martiriat en Granada, ya vell, per l'any 1300. Son cult immemorial fon oficialment reconegut pel Papa Climent X en 1673. Algunes de ses obres, especialment la dita *Biblia Parva*, conegueren una gran difusió en el segle XV, abans de la caiguda de Granada en 1492.

1.2. Testimonis i documentació.

A rel de la seua canonisació, el mercedari Fr. Pedro Fonbuena, aprofitant molta de la documentació recollida en el procés, va escriure un *Resumen de la Vida del glorioso Mártir San Pedro Pasqual de Valencia*, que fon publicada en 1673 i tornada a editar ab alguns pocs afegits, en 1704, per Fr. Felipe Colombo, historiador general de la mateixa Orde de la Merce¹. D'esta segona edició, que podem nomenar «Fonbuena-Colombo»,

¹ La portada d'esta obreta diu aixina: «Resumen/ de la vida del/ glorioso Martir San Pedro/ Pasqual de Valencia, Inclito Doctor pari/siense, Canonigo de la Santa Metropolitana Iglesia de Valencia,/ Obispo de Granada, Governador del Arçobispado de Toledo,/ Obispo de Jaen, Chanciller Mayor de Castilla, Escritor Insigne,/ Redentor Ilustre, y Gloria del Celeste, Real, y Militar/ Orden de los Redentores de Nuestra Señora/ de la Merced./ Padecio en Granada Año M.CCC./ Su Autor,/ el Rev. Pad. Maest. Fray Felipe Colombo./ De nuevo añadido/ por el R. P. Pres. Fr. Juan Bautista Merega, Hijo/ de la Ciudad, y Real

extraurem alguns dels principals testimonis i documents relatius a la persona i vida de Pere Pascual.

Un dels mes importants, que relaciona ademes explicitament la *Biblia Parva* i son autor, es el següent: «Este libre (es referix al que l'autor diu «*Biblia pequeña*») s'imprimí en Barcelona, l'any de 1492, i el viu en poder de l'Il·lustrissim i Reverendissim Sr. Don Fray Joseph Sanchis, Bisbe de Sogorp, sent Mestre General de l'Orde»².

Fr. Pere Armengol Valenzuela descriu en 1907 el volum d'esta manera: «El llibre es de tamany mijà, entre quart i octau, i te 75 fulles compres l'index. Es lligen en la portada, a guisa de titul, les següents paraules: *Obra de B. e R. Pere Pasc. Bisbe de Jaen*. A volta de pagina està impres l'escut de la Merce; es repetix despres el titul d'esta forma: *Una molt bella obra compilada per lo molt Reverent Bisbe de la ciutat de Jaen stant pres en el corral de la presso de Granada*. Al final del llibre se llig l'any de l'impressio en estos termens: *Fonch acabada la obra del Bisbe de Jaen per mi, mestre Johan Rosembach, alemany d'Heidelberg, en la ciutat de Barcelona a tres dies del mes de octubre de MCCCCLXXXII*. I finalment se veu novament impres l'escut de la Merce. El manuscrit que servi per a esta impressio degue ser transcrit del mateix codex original de que se copià el codex escurialenc, perque l'Incunable es en tot identic al manuscrit de l'Escorial, menys solament en el titul de l'obra»³.

El codex manuscrit de l'Escorial es del segle XV, naturalment anterior a l'incunable de Barcelona i sustancialment igual al codex tambe manuscrit del Vaticà, datat en 1454 pel copiste Joan Lloret. Diu el mateix Armengol: «diferenciant-se abdos codex en l'ortografia i formes gramaticals dels vocables que apareixen mes raonables i correctes en el Vaticà que en l'Escorialenc»⁴.

Casa de la Merced de Valencia, Exami/nador Synodal del Obispado de Mallorca. Le consagra/ al Nobilissimo Cabildo de Valencia, Don/ Francisco Lloris de la Torreta, su Canonigo Decano. *Con licencia*: En Valencia: en la Imprenta de Francisco Mestre./ junto al Molino de Rovella. Año 1704». Es en la «consagracio», o presentacio, que fa Francisco Lloris on es diu del llibre «ser el mateix este, que el que tragué a llum l'any 1673 el M.R. i V.P.M. Fr. Pedro Fonbuena, etc.».

² O.C. p. 48, col. 1, Josef Rodriguez, en *Biblioteca Valentina*, p. 13, es fa resso d'esta informacio quan diu: «Escriuen alguns, dels mes Moderns Autors, que corre estampada, à devocio i costa del Senyor Arquebisbe de Tarragona, Don Fra Joseph Sanchis... si aixi fora, no puc donar senyes, perque no he vist Eixemplar». Fr. Joseph Sanchis va ser, en efecte, bisbe de Sogorp abans de ser elevat a Arquebisbe de Tarragona. No consta, en canvi, que fera una reedicio de l'incunable editat en Barcelona per Rosenbach. El doble titul de l'eixemplar conservat podria fer pensar en que el primer titul, tambe a imprenta, fora afegit. Pero no ho he pogut comprovar.

³ Armengol Valenzuela, P. *Obras de S. Pedro Pascual, Mártir, Obispo de Jaén y Religioso de la Merced, en su lengua original*. Roma, 1907. Vol. II. Prolegomens, p. IX.

⁴ O.C. p. XII, col. 1.

Comenta Fonbuena-Colombo que, en el Capitul tingut per la ciutat de Jaen l'u d'octubre de 1484, «hi ha un decret del tenor següent...: *Este día mandaron librar dichos Señores mil maravedís para azeyte à la lampara de la Capilla del Castillo de esta Ciudad, para que alumbrè à nuestra Señora, è à San Pedro Pasqual, obispo de Jaen è Martir*...El qual testimoni, ab citacio i vista del Fiscal, se compulsà dels llibres de la Ciutat en el proces»⁵.

La primera vida coneguda de Sant Pere Pasqual fon escrita pel mestre d'escola Juan Pardo de Villegas, al que alguns citen com a Juan de Villegas Pardo, datada en 1614. Fonbuena-Colombo fa mencio d'un manuscrit que a este Pardo Villegas «li comunicà el P. Fra Sancho de Noriega, Frare Cartoixà, que trobà en poder del Senyor Arquebisbe de Granada, Don Pedro de Castro, de gran antiguetat, a on estava lo mes que tragué de sa vida»⁶.

Esta brevíssima biografia de Pardo Villegas està íntegrament reproduïda per Armengol Valenzuela al començament del volum I de les Obres de Sant Pere Pasqual, impres en Roma en 1906, trenta dels Anals Ecclesiastics de Jaen per D. Martin Ximeno Jurado, pag. 261 i següents. En dos passades d'ella, Pardo Villegas menciona el manuscrit «que me certifica haver vist el Pare Fra Sancho de Noriega, Frare Cartoixà, en poder del Senyor Arquebisbe de Granada, Don Pedro de Castro». Anteriorment havia escrit: «...manuscrit que deixà un Capítular de la Santa Iglesia de Jaen pels anys de 1428, de qui m'envià un Pare Frare de la Cartoixa algunes apuntacions, que estaven en poder del Senyor D. Pedro de Castro y Quiñones, Arquebisbe de Granada i despres de Sevilla. L'Autor, el Doctor Martinez, natural i Capítular de Jaen»⁷.

Certa era, per tant, la «gran antiguetat» del manuscrit, ja existent almenys en 1428, o siga, 186 anys abans de que es publicara la primera biografia coneguda del sant, i a 128 de la seua mort.

Remontant-nos encara mes amunt, Fonbuena-Colombo menciona «dos testimonis, que estan en l'Archiu de la Santa Iglesia de Toledo, Arqueta 1, lletra O, escrits en pergami en llengua llatina, ab Sagells de cera pendent», relatius a l'eleccio i confirmacio del bisbe de Jaen D. García Pérez, arciaca d'Ubeda, successor de Pere Pasqual, en els que, segons diu, «se dona conte de la seua mort (la de Pere Pasqual) per informe de persones veridiques, per no haver, com diguerem, arribat

⁵ O.C. p. 53, col. 1.

⁶ O.C. p. 39, col. 1-2.

⁷ Cf. P. Armengol Valenzuela, *Obras de San Pedro Pascual Mártir*... Roma, 1906. vol. I. pp. VII, col. 2, i X, col. 2.

testimoni de les circumstàncies del seu Martiri. Es fa mencio de la veneracio que a sa virtut se tingue, i la que mostraren en Granada els Fidels al donar-li sepultura, i com mori catiu en poder del Rei de Granada a 6 de Decembre de 1300»⁸.

Del convent mercedari de Xeres de la Frontera, fundat segons la tradicio per Sant Pere Pasqual, diu Fonbuena-Colombo: «En el Claustre antic d'este Convent estava pintada en la paret, de temps immemorial, la seua image ab son nom, Bisbat i senyes de Martiri, que se renovà, quan se renovà el Claustre, ab est epitafi: *D. Fr. Petrus Paschasius, huius domus fundator clarissimus, Episc. Giennen. Captivus nascitur; Captivus Granatae, propter captivorum gloriam, quotidie moritur: Et tandem Captivus, Catholico Calamo Mahometi insectator, Maurorum manibus gloriosus Redemptor occubuit M.CCC.* Que lo u i lo atre, autorisat, se compulsà en els Processos»⁹.

Els Reis Catolics edificaren en el mateix any 1492, sobre el tossal de *Torres Bermejas*, lloc on els musulmans eixecutaren a molts cristians, una iglesia en veneracio de Sant Pere Pasqual, «estant la seua image en l'Altar, i atres Martirs pintats en les parets; i els Anals de Jaen, pag. 314, diuen se feu, no sols ab llicencia de l'Arquebisbe Talavera, sino ab consulta de la Seu Apostolica. Passà esta Iglesia a Convent de l'esclarida Religio, en lletra i en virtut, dels venerables Pares Carmelites Descalços, i sent forços derribar esta Iglesia, per a millorar-la, perque durara esta memoria ho imprimi en la Cronica de sa Religio el V. P. Fra Francisco de Santa Maria, son Provincial i admirable Historiador; i en una lapida de Marbre terros, en obertes i dorades lletres, al costat de l'Evangeli, eternisaren esta memoria dient com estigue consagrat aquell Temple a la memoria dels Sants Martirs que alli patiren, *et praecipue B. Fr. Petri Paschasis, Valentini, Giennensis Episcopi ex Sacro Ordine Redemptorum B. Mariae de Mercede, etc.* I a la fi senyala l'any en que els Reis Catolics li dedicaren de 1492»¹⁰.

1.2. Algunes inexactituts.

Les biografies del segle XVII repetixen algunes inexactituts historiquies, que provenen en part de la primera, escrita per Pardo Villegas.

No va ser Bisbe Titular de Toledo, sino Governador o Vicari General de l'Infant Sancho d'Arago que, sense ser sacerdot, havia segut electe, en 1262, per a l'Arquebisbat de Toledo; i segui el sant de Vicari General fins

⁸ O.C. p. 38, col. 1 i 2.

⁹ O.C. pp. 20, col. 2 i 21, col. 1.

¹⁰ Cf. Fonbuena Colombo, O.C. p. 54, col. 2.

a la mort de l'Infant.

Respecte a que fora Bisbe Titular de Granada no diu res la dita biografia de Pardo Villegas, tal com la reproduïx Fr. Pere Armengol; el qual, no obstant, li atribueix esta inexactitut. Pero sí que ho menciona explícitament Fonbuena-Colombo, quan diu que l'Infant d'Arago, «per no ser Sacerdot, demanà al Pontifex Urba IV fera Bisbe Titular de Granada al seu Mestre, per a que en el seu nom, junt ab el Dea d'aquella Santa Iglesia, governara l'Arquebisbat i eixercira els Pontificals»¹¹. Es dir, que la titularitat de Granada, com *in partibus infidelium*, li fon sollicitada al Papa per l'Infant d'Arago a fi de que a Toledo no li faltara un bisbe ordenat que eixercira les funcions pontificals en nom del titular no ordenat¹². Com anota Fr. Pere Armengol, les onze bules de Bonifaci VIII posen de manifest que, quan el sant fon nomenat Bisbe de Jaen, no ho era de Granada. Potser existira la sollicitut, pero esta no va ser atesa pel Papa.

En quant a lo que diu Pardo Villegas que «fon electe pels Senyors Capitulars del Capítul de Jaen pels anys 1294» es compatible ab el nomenament efectiu per Bonifaci VIII en 1296, ya que lo primer be pogue ser una simple presentacio, acordada en Capítul, despres de cinc anys de seu vacant en Jaen, propasant a Pere Pasqual per al carrec. Fr. Pere Armengol, a proposit del nomenament per Bonifaci VIII en 1296, fa referencia a onze bules d'este Papa i diu: «Es molt provable que per esta mateixa epoca els Mercedaris hagen fet copiar les onze bules de Bonifaci VIII, trobades despres en l'archiu del convent mercedari del Puig». Foren publicades pel P. Fidel Fita en el «*Boletín de la Real Academia de la Historia*» de Madrit, en el quadern I, tom XX, corresponent a giner de 1892. D'elles el P. Rafael de S. Juan, trinitari descalç, havia publicat almenys la primera en son llibre *Redención de Cautivos*, Madrit 1686, p. 261.¹³

Esta bula, dirigida al «*Dilecto filio Petro Giennensi Electo*», tal com la va publicar Fr. Rafael de San Juan, vindria a supondre que el destinatari era al temps abat, o rector, de l'Iglesia secular de Sant Miquel de Transmira en la Diocesis de Braga, en Portugal i que, per tant, segons deduïa l'erudit Fr. Miguel de San Joseph, no podia ser religiosos.

¹¹ O.C. p. 18, col. 2.

¹² Aixina ho interpreta i confirma Josef Rodriguez en sa *Biblioteca Valentina*, p. 10: «En Jaume el Conquistador el triara per a Mestre de l'Infant son fill, Don Sancho d'Arago... que despres arribà a ser Arquebisbe de la Santa Iglesia de Toledo; per qui servi Pontificals, Govern de l'Arquebisbat, i atres Oficis; consagrat en Bisbe Auxiliar seu, ab Titul de Granada».

¹³ Cf. O.C. vol. I, pp. X, col. 2 i XI, col. 1. Tambe vol. II, p. 19, col. 1 sobre la publicacio del P. Fitas de les onze bules.

El nostre bibliograf Vicent Ximeno es manifesta esceptic respecte a que el destinatari de la Bula i Pere Pasqual foren una mateixa persona, i de manera implicita manifesta un dubte sobre la bula mateixa publicada per Fr. Rafael de San Juan, fent-se fort en «els solits fonaments ab que Ribera (Manuel Mariano) respon des de la pagina 61, n° 173 (de sa *Alegacion Apologetica sobre el Estado Religioso de San Pedro Pasqual*, Barcelona 1720) a Fr. Rafael de San Juan, Trinitari Descalç, en el llibre del qual *De redemptione Captivorum* trobà el P. Fr. Miguel la noticia d'aquella Bula que el feu dubtar de l'Estat Regular del Sant»¹⁴.

Resulta un tant confusa tota la referencia que fa Ximeno a esta bula, pero es comprén que encara resultaria mes desconcertant un ex-rector d'una parroquia secular portuguesa, que escriu varies obres en perfecte valencià antic i diu ell mateix que es «*religios e bisbe per la gracia de Deu de la ciutat de Jaen de Castella, aci no anomenat*», i al qual una tradicio immemorial en Andalussia reconeix com a *Petrus Paschasius* o Pere Pasqual, bisbe de Jaen, d'orige valencià i martirisat en Granada entorn al 1300. O la bula no es referix al mateix personage, o queda sense explicacio satisfactoria eixa rectoria de la parroquia de Sant Miquel de Transmina, diocesis de Braga. Queden coses per aclarir i averiguar, que no estan de moment resoltes per una exhaustiva investigacio.

La data de la seua mort o martiri, que la biografia de Pardo Villegas senyala «pels anys de 1302, alguns mes o menys», la precisen uns atres testimonis ya mencionats. Concretament, segons un dels pergamins que es guardaven en l'arqueta 1, lletra O de la Catedral de Toledo, el 6 de decembre de 1300.

1.3. La negacio total.

En tots estos testimonis documentals, i moltissims mes, de diferents procedencies, epoques, llocs i persones, bona part d'ells recollits sistemàticament per al proces iniciat per la Santa Seu i coronat en la Bula aprovatoria de Climent X del 14 d'agost de 1673, resulta incongruent l'asseveracio recent del catala Jaume Riera i Sans, secretari de l'Archiu de la Corona d'Arago en Barcelona, el qual no solament ve a insinuar que Sant Pere Pasqual es poc menys que «un invent dels mercedaris del segle XVII», segons expressio de Dolors Bramon,¹⁵ sino que es permet dir de valencians com Felipe Colombo que «els falta la llum de l'intel·ligencia i se'ls escapen desbarats historics i badomeries».¹⁶

¹⁴ Cf. Ximeno, V. *Escritores del Reyno de Valencia*, I, p. 9, col. 2.

¹⁵ Bramon, D. «Els mossàrabs valencians: un estat de la qüestio». *Sao*, mon. 21, Valencia, decembre 1994, p. 7.

¹⁶ Riera i Sans, J. «Un sant mossàrab del segle XVII». *Sao*, Valencia, dec. 1994, p. 35.

Afirmacio esta tant mes sorprenent quant l'home te tan a ma informacio de l'incunable de la *Biblia Parva*, editat en Barcelona per Johan Rosembach en l'any 1492, l'any de la conquesta de Granada. I te tambe a la seua disposicio l'edicio de «*Obras de S. Pedro Pascual Mártir, Obispo de Jaen y Religioso de la Merced, en su lengua original, etc.*» publicades per l'ilustre catala Fr. Pere Armengol Valenzuela, religios de la mateixa Orde, en 1906 i 1907, una de les quals, *Disputa del Bisbe de Jaen contra los Jueus sobre la fe catholica*, està treta d'un manuscrit del segle XV, que es conserva en l'Universitat de Barcelona. Esperem que no siga tractat tambe Fr. Pere Armengol de mancat d'intel·ligencia pel qui tanta passio, a mes de tan escassos modos, pareix demostrar.

La moderna critica historica pareix tindre dubtes respecte a la seua pertenencia a l'Orde Mercedaria, o a qualsevol atra congregacio religiosa, a pesar de que en tots els manuscrits repetides voltes posa l'autor «yo religios», i sobre el llinage Pasqual o Paschasius, pero no sobre l'autenticitat del personage. Dubtes que expressen nomes una insuficiencia de documentacio avalable i certes obscuritats. Pero ahi estan els manuscrits i una tradicio testimonial prou mes antiga que les piadoses biografies del segle XVII, la qual li atribueix un oríge valencià i l'autoria dels escrits. Cap preguntar-se a qué venen eixes desqualificacions tan radicals.

1.4. El cas de Fr. Juan de Figueras Carpi.

Solament trobem un testimoni discrepant, no sobre l'existencia, sino sobre el nom d'este valencià, bisbe de Jaen, en una rara obra del tambe valencià Fr. Juan de Figueras Carpi, natural d'Albalat de Pardines i religios trinitari, del qual son correligionari Fr. Josep Rodriguez fa una ben poc favorable critica en sa coneguda *Bibliotheca Valentina*. Entre atres coses, diu del tal Figueras Carpi:

«...ab lo impres de lo que anava recopilant, s'experimentà lo de *pluribus intentus, minor est ad singulos sensus*, que l'idioma catala diu: *qui molt abarca, poch apreta*... estes ses Obres, ab tantes imperfeccions i defectes, que fan impacientissima la llectura per a qui està capaç de fonamentals noticies».

«Nostre V. P. M. Fr. Marco Antonio Alós y Orraca...se dedicà a excoliar-li, corregir-li i fer-li un Index, que fins això, o no puge o no entengue... i de trobar tan tumultuaries les relacions, s'irritavan a vegades sa mansuetut i estudi».

«Ab açò no sera molt que, carint d'un i d'atre qui escriu açò, impugne al nostre escritor... I esta veritat que diem, la defenem ab evidentissimes i cronologiques proves, sense que dega detinde'ns el vore'l tan vulgarment aplaudit dels qui el lligen sense ponderar-lo i sense haver vist els instruments antics i testimonis autentics, que fan notoriament falible molt de lo que en sos escrits jugen lleument per inexpugnable. Que, en fi,

podem lloar-nos (tot aço fan els anys) que el tractarem i el coneixerem, i que no deixem de coneixer-lo»¹⁷.

L'explicació d'esta dura crítica de Josep Rodríguez a son coetaneu i companyo de religió, darrere de la qual s'advertix una no dissimulada irritació, nos la dona ab certa sorna el posterior bibliograf, també valencià, Vicent Ximeno, en la seua obra *Escritores del Reyno de Valencia*. En l'enumeració que fa de les obres de Fr. Juan de Figueras Carpi, diu aixina:

«4.- *Vida de D. Pedro Figueras Carpi de Valencia, Obispo de Jaen y mártir de Granada*. Escrigue este llibre, diu el Mestre Fr. Damián Estevan, per a moure al seu cult els Bisbes i Clero d'Espanya; pero, segons est autor aferma, prohibi dit llibre la Sagrada Congregació de Ritos a 3 de Setembre de 1661 i, consegüentment, lo que ell escriu del mateix en son *Chronicón*, pag. 148, confonent a Sant Pere Pasqual de Valencia ab un Sant Martir i Bisbe de Jaén de sos llinages mateixos de Figueras Carpi, que no hi hague en lo mon; sense mes examen que haver-ho trobat aixina en un codex Ms. de Fr. Jorge Innes, Escoces, Religios de son Habito, que li escrigue (segons advertix el M. Estevan en el *Índice de los Autores, litera G.*) en l'any 1395. El mateix Rodríguez, en el seu *Novenario de S. Juan de Mata y San Félix de Valois*, creent ser certa la notícia d'este Martir i Bisbe, el coloca entre atres Varons insignes de sa Religió, i en el marge cita al Mestre Figueras *in compendio Vitae ipsius Martyris D. Petri de Valencia. Et in Chron. fol 148*. Pero coneixeria despres lo fabulos d'esta notícia, perque en la *Bibliotheca Valentina* parla de Figueras, com pot vore's, i mai pren en boca tal bisbe»¹⁸.

Ya tenim explicada per Ximeno la rao de la desenqueta crítica de Josep Rodríguez a Fr. Juan Figueras Carpi, i el perquè ni tan sols cita esta *Vida de D. Pedro Figueras Carpi de Valencia, Obispo de Jaén y Mártir de Granada*, «que no hi hague en lo mon»: una desgraciada confusió de noms, no verificada suficientment per Figueras, que feu sentir-se ridicul a Rodríguez despres d'haver-la donada per bona en son *Novenari* i *Chronicón* respectivament; pero que, precisament per això, ni tan sols es digna mencionar-la a on millor li corresponia, la *Bibliotheca Valentina*.

La tal *Vida de D. Pedro Figueras Carpi*, a lo que pareix editada en Venecia per Jacomo Verona, en 1642, la va dedicar Fr. Juan Figueras a Baltasar Moscoso, bisbe de Jaen (1619-1646), el qual la va prohibir en octubre de 1656, quan ya era arquebisbe de Toledo, aço es, quinze anys abans de que la Sagrada Congregació de Ritos l'incloguera en l'index de

¹⁷ Rodríguez, J. *Bibliotheca Valentina*. Valencia, 1747, p. 255.

¹⁸ Ximeno, V. *Escritores del Reyno de Valencia*, Valencia, 1747, vol. I, p. 352, col. 1.

llibres prohibits. Possiblement estes prohibicions, a les que es va unir una nova de la mateixa Sagrada Congregacio de Ritos en 1675, dugueren a la retirada i destruccio d'este llibre en totes les biblioteques, començant per les de l'Orde Trinitaria. Lo qual fa hui poc menys que impossible el trobar un sol eixemplar.

Conve, per una atra banda, tindre en conte que el dit Arquebisbe Moscoso va ser un gran devot de Sant Pere Pasqual, i que en l'any 1646, el mateix de la prohibicio del llibre de Figueras, feta informacio ab citacio del fiscal, donà sentencia de que es renovara l'imatge del sant, ab l'habit de Nostra Senyora de la Merce, diadema, resplandors i lo mes principal de sa vida, ab l'inscripcio entre els demes bisbes de Jaen¹⁹.

Encara es va fer un segon proces per a informar al Papa de la fama del seu martiri, per Fernando de Andrade, arquebisbe-bisbe de Jaen²⁰.

No pareix que tots estos processos, previs al definitiu de la Santa Seu, que dugué a la canonisacio de Sant Pere Pasqual, un sumari del qual fon enviat a Valencia juntament ab la Bula de canonisacio, en 1674, siguen molt compatibles ab la llaugera i precipitada afirmacio, feta per l'actual secretari de l'Archiu de la Corona d'Arago en Barcelona, Jaume Riera i Sans, de que Sant Pere Pasqual es una especie d'invent del segle XVII.

1.5. Falsificacions historiquas.

Certament alguns «historiadors» del segle XVII foren proclius a les falsificacions historiquas, com la del *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*, inventada per Roig i Jalpi (1624-1691) i atribuïda no res menys que a Mossen Bernat Boades, rector de Blanes, que vixque a cavall dels segles XIV i XV. Encara en 1930 era publicada esta obra per l'Editorial Barcino, ab una molt seriosa introduccio sobre la vida de Boades, treta en bona part del mateix text falsificat, i un «aparat critic» de les diverses fonts manuscrites, A), B), C) i D), a banda de l'original, i una copia «feta en la segona mitat del segle XV per Rafael Ferrer i Coll per encarrec del cosmograf Jaume Ferrer de Blanes», estos, original i copia, per descontat «perduts».

Aixina com tambe, per a ser equitativ, tenim la mes confusa falsificacio de les *Trobes* de Mossen Jaume Febrer, sobre els llinages dels cavallers que vingueren a la conquista de Valencia, supostament dedicades per l'autor al rei Pere, fill de Jaume I. Les dites *Trobes* foren publicades per primera volta en 1796, pero arranquen, a lo que pareix, dels escrits d'un

¹⁹ Cf. Fonbuena-Colombo, *O.C.* p. 54, col. 2.

²⁰ Ibidem.

tal Onofre Esquerdo alla per 1686. Fon Fr. Bartolome Ribelles el qui e 1804 posà en evidencia la falsetat de l'orige d'estes famoses i populars *Trobes*. Un analisis del text, encara que n'hi ha una certa varietat de versions no iguals, ratificaria totalment la denuncia llargament raonada de Ribelles.

Pero tambe el segle XVII es el segle dels Bolandistes i del naiximer de la critica historica. Bibliografs valencians com Josep Rodríguez realisen un ingent esforç critic per comprovar i documentar al maxim tot lo que escriuen i les noticies que donen. El *Resumen de la Vida del glorioso Martir San Pedro Pasqual de Valencia etc.*, publicada en 1674 per Fr. Pedro Fonbuena i tornada a editar en 1704 per Fr. Felipe Colombrà, està plena de referencies testimonials i documentals concretes, no poques d'elles ratificades ya en el proces que precedi a la canonisacio oficial del sant (1673). Es cert que en esta classe de vides edificants o panegiriques solien omplir-se els buits historics ab piadoses invencions de noble llinages, acumulacio de tituls, supostes practiques virtuoses i algun quantre prodigi. Pero no es esta una rao suficient per a rebujar en sa totalitat i en termens sorprenentment despectius, com fa Riera i Sans, precisament la Vida del Sant que mes documentacio aporta, mes concreta i mes antiga. ¿Es vol supondre que dotzenes de persones, capitulars, religiosos, bisbes, cardenals i papes contribuiren delliberadament a la monumental falsificacio d'inventar-se un sant que no havia mai existit?

Per eixe camí entrem en la paranoya, al posar sistematicament en dubte l'aplanadora quantitat de testimonis coincidents o convergents des de les mes diverses circumstancies, persones, epoques i llocs d'origen provenen. I mes, quan eixos dubtes i rebugis no pareix que tinguen un rai purament objectiva i cientifica.

Riera i Sans confon la realitat historica ab la pura materialitat documental, quan declara com a inexistent tot allo que no vinga avalat per un document irrefutable actualment conservat, i pareix que posen automaticament en entredit i com a fictici qualsevol altre fet o testimoni.

Es Valencia, i no una altra poblacio, la que considera en 1674 a Per Pasqual com a «fill de aquesta Insigne Ciutat», celebra festa per reconeixement papal al «Cult immemorial del Glorios Martir», i rep «la Butla e sumari del Proces autentic, que à ses Senyories se'ls ha presentat». Ni la ciutat de Jaen, ni la de Granada, ni, per supost, la de Barcelona o qualsevol altra ciutat, posen ninguna objeccio historica a estes celebracions festives de la ciutat de Valencia per l'exaltacio del seu fill. Això deu tindre alguna explicacio mes satisfactoria.

No havien passat tants anys com per a que els orogens del «cult immemorial» tributat al sant s'hagueren perdut completament en les foscores del temps. Juan Pardo Villegas, autor de la primera vida coneguda

de Pere Pasqual, escrita en 1614 —i no Pedro de San Cecilio, que va escriure la seua en 1629— ya es queixa dels habitants de Jaen, en el mateix començament, de que «ab rao son culpats els fills d'esta Ciutat en el poc cuidat, que han tingut, deixant esculpits els fets heroics dels passats»; per a afegir un poc mes avant: «He procurat ab totes veres les noticies del Sant Martir Don Pere, i majors les he trobat en la Ciutat de Granada que en la de Jaen». Entre estes està la de que «fon este Sant Bisbe natural de Valencia, o sa Comarca». Tampoc es, per tant, Fr. Pedro de San Basilio, en 1629, qui «es despenja ab una *Historia de la vida y martirio de don Fray Pedro de Valencia, obispo de Jaen*», segons Riera i Sans, sino un veï de Jaen, mestre d'escola, qui nos diu que era valencià²¹.

El Dr. Tomas Montaner, rector de S. Bartolome i «Calificador del Sant Ofici», reconeix a P. Pasqual com a «fill de la meua Parroquia», fa una gran alabança del llibre Fonbuena-Colombo i dona les gracies als autors «ab les noticies tan verdaderes, que conté dit llibre».

El fet es que tenim uns escrits atribuïts a Pere Pasqual, copies manuscrites alguns d'ells del segle XV, que no han segut en cap moment atribuïts a ningun atre autor, ni pareix que hi haja cap prova documental que permeta o done peu a senyalar un oríge diferent per a estos llibres. Es tracta simplement d'una desmesurada exigencia critica de lo que en el fondo no es vol acceptar, perque va contra certes tesis oficialment establides. I aixina es produïx una desqualificacio total del llibre de Colombo, que, a pesar de les seues deficiencies, aporta a molts respectes una quantitat de documentacio, que no es pot descartar globalment ni ignorar sense mes ni mes.

Pero Riera i Sans no solament oculta o calla lo que no li conve, sino que es incapaç de provar documentalment allo que nega. Si tot lo referent a Pere Pasqual es un invent del segle XVII, hauria d'explicar l'oríge d'eixe frau tan portentos, en el que estaria implicada durant segles tota una societat, i rebate, ab el rigor que correspon a un historiador modern, algunes de les coses mes importants que ell posa en entredit. Pero, sobre tot, hauria d'explicar la rao d'uns manuscrits, de sempre atribuïts a un bisbe de Jaen, presoner en Granada, i escrits en valencià. ¿Voldra tal

²¹ «Pero l'erudit i investigador d'antiguetats D. Ramon Rodríguez de Gálvez, Archiprest de la Catedral de Jaén, registrà ultimament en les actes capitulars de l'Esglesia de Jaén, pertanyents a l'any 1622, tom 19, la partida següent: "19 de Novembre de 1622. En este dia els dits Senyors Dean i Capitul, havent vist un Tractat que ha impres Juan Pardo de Villegas, mestre de chiquets, veï de Jaén, sobre la tradicio de la sta. Veronica, dirigit als Senyors Dea i Capitul, manaren que se li lliuren de sa Taula cinquanta Rs. v, d'ajuda de costes, pel treball que en ella s'ha posat". Cf. Fr. Pedro Armengol Valenzuela, *O.C.* vol. I, p. V, col. 1.

volta dir-nos que els escrigue un fantasmal anonim catala? ¿O tambe son un frau?

2. L'obra.

La *Biblia Parva* de Sant Pere Pasqual ve a ser un compendi de la seua obra doctrinal i teologica, i la que adquiri mes difusio en els segles posteriors a la seua mort. Una gran part dels passages es troben reproduïts casi lliteralment en unes atres obres, especialment en la *Disputa contra los jueus sobre la fe catholica*, manuscrit del segle XV que es trobava casi desconegut en la Biblioteca de l'Universitat de Barcelona quan el trague a llum, entre unes atres obres, Fr. Pere Armengol i Valenzuela en Roma, l'any 1907. De totes maneres no es tan clar i evident, com afirma i s'esforça en demostrar Fr. Pere Armengol, en el prolec al segon volum de les Obres de Sant Pere Pasqual en sa llengua original, que la *Biblia Parva* fora posterior a les atres obres del sant i no escrita per sa propia ma, sino per un anonim, tambe valencià, del mateix temps o de molt poc despres i coneixedor directe dels escrits originals.

Es esta una hipotesis no carent de possibilitats. Pero no pocs dels mateixos arguments que induïxen a considerar-la una composicio treta en sa major part d'una obra mes extensa, ya redactada, podrien valdre per a la conclusio inversa, de que Pere Pasqual pugue aprofitar molt de lo escrit en sa *Biblia Parva* per a unes atres redaccions.

La *Biblia Parva* te certament una unitat i proposit un tant diferent d'atres obres mes directament polemiques, com son la *Disputa contra los jueus sobre la fe catholica* i la *Impugnacio de la Secta de Mahoma*, on es troben la major part dels passages identics o paralels, sobre tot en la primera. Es un compendi expositiu de doctrina cristiana per a instruir als cristians captius en Granada i guardar-los d'apostasia, i en este sentit s'ordenen les materies i s'enllacen unes en atres; mentres que tant la *Disputa* com la *Impugnacio* responen mes a una dialectica d'atac i de defensa.

A banda d'aixo, n'hi ha alguns passages en la *Biblia Parva* que no es troben en les atres obres i que no manifesten un estil en res diferent del conjunt. L'hipotesis de Fr. Pere Armengol l'obliga a supondre que tots els passages i cites bibliques que no estan en atres obres son afegides per un redactor mes tarda. Hem de tindre en conte que les condicions en que pugue escriure Sant Pere Pasqual no eren precisament les ideals. Captiu, sense llibres i confiant-ho tot a la memoria, no te res d'estrany que aprofitara lo ya escrit en una obra per a incloure-ho, si venia al cas, en una atra, sense que tinga massa importancia quina fon primerament redactada.

En conclusio, ya fora la *Biblia Parva* composta per ell mateix, ya fora composta no molt despres de la seua mort, no hi ha dubte raonable, ni l'ha hagut fins ara, de que el contingut i l'estil son els mateixos de les atres obres atribuïdes al sant.

Com en tants atres llibres del temps, i posteriors, l'escrit original carix de titol, i en cada copia manuscrita de les que es conserven sol haver, a modo de titol, una breu identificacio inicial de l'escrit, ya feta pel mateix copiste, ya per algun bibliotecari posterior. Per eixemple, en el Manuscrit de l'Escorial precedix a la taula este titol: *Catecisme de Sⁿ Pere Pasqual Bisbe y M^r*. En un dels dos eixemplars del segle XV de la Biblioteca Nacional de Paris, catalogats per Morel Fatio, posa: *Libre de la flor de la Biblia e la flor del Salteri*.

Pareix que fon Juan Pardo de Villegas, en la breu vida de Sant Pere Pasqual escrita per ell i editada en 1614, el primer que, de passada, nomena esta obra com a *Biblia*: «fon este sant bisbe natural de Valencia, o sa comarca, i es feu de vore en un llibre que composà, dit Biblia, dels misteris de la fe en llengua valenciana».

Molt possiblement, i en ocase de la revisio i publicacio de les obres del sant en llatí, a rel de l'aprovacio pontificia del seu cult immemorial, quan es va traure copia, en 1676, del Manuscrit de l'Escorial, es va afegir en el començament del codex este titol: *S. Petri Paschalis Valentini, Episcopi giennensis, Martyris Christi, instituti B. Mariae de Mercede Red. capt. opus inscriptum Biblia Parva ad Granatenses captivos*.

Ya a partir d'ahi, tots els bibliografs i comentaristes fan alusio a l'obra com a *Biblia Parva*, siga perque pensaven que est era son titol primitiu i original, siga per la constant acumulacio de passades de l'Escritura.

2.1. Els manuscrits.

Editat en facsimil, l'any 1992, per Ed. del Grup d'Accio Valencianista i coeditora la Biblioteca Nacional, tenim el **Manuscrit de l'Escorial**, guardat actualment en la dita Biblioteca Nacional. Fon enviat des de Granada a Felip II pel lliterat sevillà Gonzalo Argote de Molina. La lletra d'este manuscrit es del segle XV.

Podria ben be ser copia d'un *Codex Granatense*, del que diu, en 1640, Justino Antolínez en sa historia eclesiastica de Granada: «He vist en la llibreria dels descalços carmelites un llibre antiquissim escrit de ma en llengua llemosina». Sobre l'orige d'este manuscrit conta Fr. Juan de la Presentación, mercedari descalç, en sa *Vida de San Pedro Pascual*, que fon un regal del sulta de Constantinopla, entregat a Diego Hurtado de Mendoza, embaixador de Carles I, juntament ab un manuscrit de l'Apocalipsis de Sant Joan, i que dit embaixador el deposità en l'Archiu

de la Capella Real de Granada. Juan Pardo de Villegas, en sa ya mencionada vida de Sant Pere Pasqual, editada en 1614, comenta que el Marques de Mondéjar, Luis Hurtado de Mendoza, donà als pares carmelites descalços de la Montanya dels Martirs de Granada «un llibre... dit Biblia, dels Misteris de la Fe, en llengua valenciana... i està en sa llibreria», el mateix tal volta, o copia, del que anys mes tart cita Justino Antolínez i, encara despres, Fr. Juan de la Presentación.

Manuscrit Vaticà. Hi ha un atre manuscrit d'esta mateixa *Biblia Parva* en la Biblioteca Apostolica Vaticana, baix la signatura o numero 2056 de la seccio especial de Cristina de Suecia, la qual cedi a la Biblioteca Vaticana la seua llibreria i rica coleccio de manuscrits, en 1659, sent papa Aleixandre VII. Sobre la primera columna de la primera pagina es llig escrit en lletra diferent: *Scriptus est hic liber Anno Christiano MCCCCCLIV, Neapoli*; i baix de la segona columna, fora del text, en lo que pareix la mateixa lletra de la primera nota, es llig: *Scriptus per Joannem Loret, Neapoli, regnan/te Alfonso, anno 1454*, i encara mes avall 2056 *Reg.* Naturalment este nom es el del copiste. El dit Alfonso no es un atre que el rei Alfons el Magnanim, la dona del qual, Maria, cosina major i educadora de Sor Isabel de Villena, residia practicamente en Valencia. Encara sobre la segona columna, en lletra mes gran i diferent, es llig 2169 i lo que podria ser *Sambucii/ liber*, molt borros. De la mateixa lletra gran, immediatament baix del text, entre este i la segona nota: 2056 *Ex libris Sambucii 1559*.

Manuscrit valencià. Citat per Fr. Josef Rodriguez: «De la *Biblia Pequeña*, hem llegit un Eixemplar, Manuscrit, en Quart, de lletra clara formada, i neta, sobre vitela; rallats els margens, i fermosejats els títuls ab illuminacions»²².

Manuscrits de la Biblioteca Nacional de Paris. En el catalec dels manuscrits espanyols de la dita Biblioteca, confeccionat per Morel Fatio apareix en la pagina 5, n° 20, un codex del segle XV, titulat *Libre de la flor de la biblia e la flor del salteri*, en paper, 112 fulls, de 282 per 208 mm. que l'autor del catalec identifica com a «*La Biblia Parva de S. Pierre Pasqual*»; i encara un atre, tambe del segle XV, en la pagina 6, n° 29, en paper, 103 fulls de 217 per 142 mm. igualment identificat com a «*second exemplaire de la Biblia Parva de S. Pierre Pasqual*» pel mateix catalogador. Fa notar Morel Fatio que este segon eixemplar acaba en el títul *quin captaniment feu Lucifer, etc.*, que falta, diu, en l'anterior codex. Segurament no falta, sino que el contingut està baix un atre títul, com en el Ms. Esc. concretament el XXIX, mentres que este segon eixemplar deu ser copia inacabada o mutilada del Ms. Vat.

²² Rodriguez, J. *Biblioteca Valentina*, 13.

Manuscrit Florenti. En la Biblioteca Municipal de Florencia es guarda un eixemplar catalogat d'esta manera: «1173. *Libre ordenat per lo molt reverent S. Bisbe de la ciutat de Jaen de Castella, a la honor de Jhesu Christ etc. Cod Cartac. in folio del XVII seculo, in dialetto limosino*». Les paraules de la dedicatoria transcrits en el catalec l'identifiquen clarament com una copia del Ms. Vat.

Per la seua antiguetat mereix ser mencionada una **traducció italiana** manuscrita de la *Biblia Parva*, que es conserva en la Biblioteca d'Este, molt ben illuminada ab miniatures i lletres inicials colorejades, que va ser propietat d'Eneas Silvio Piccolomini, Papa Pio II de 1458 a 1462. Esta traducció italiana, a banda de la difusió i fama de la *Biblia Parva*, vindria a confirmar que no hi havia versió original llatina, sino solament la valenciana, que s'hague de traduir a l'italià per a que poguera entendre-la el seu alt destinatari, i molt possiblement treta del Ms. Vat., redactat este, com apareix en la primera plana, en 1454.

Encara que no siga manuscrit, podem incloure aci el ya mencionat incunable, impres en Barcelona en 1492 per Johan Rosembach, en la portada del qual es llig a modo de titol: *Obra del B. e R. Pere Pasc. Bisbe de Jaen*, de contingut en tot identic al manuscrit de l'Escorial, a excepció del titol.

2.2. Antiguetat del text.

Si be no s'han conservat els escrits originals, i els que tenim a l'abast son de mitant segle XV, un analisis intern del mateix text pareix avalar l'antiguetat que li es atribuïda.

No hi ha dubte de que els copistes migevals no tenien el sentit modern de la fidelitat maxima als escrits que copiaven, ni menys encara una preocupació filologica. Quan el qui els encarregava la copia no havia previament modificat, retallat o afegit alguna cosa al text original preexistent, es llimitaven a copiar mecanicament, no poques voltes sense cap coneiximent de la materia, cometent errors de transcripció o transcrivint tal qual els existents; a sovint actualisant paraules ya antiquades i, quan el text era molt llarc, copiant al dictat d'un qui el llegia en veu alta. Açò ultim explicaria les moltes diferencies ortografiques, entre atres, que trobem a voltes en dos copies d'un mateix text, i permet en alguns casos conjecturar la procedencia de la copia o del copiste. Aixina i tot, casi totes les copies conserven abundants traços del text mes antic.

El llenguatge de les obres atribuïdes a Sant Pere Pasqual, i concretament el de la *Biblia Parva*, no hi ha dubte que conserva caracteristiques de mes antiguetat que el del segle XV en que foren escrites les copies de que disponem. No es tracta aci de fer un estudi pormenoriat del llenguatge. Nos llimitarém a posar una breu llista de formes i paraules almenys un

segle anteriors, i mes, a les que usa habitualment Isabel de Villena en la seua *Vita Christi*: aytal (tal), enans (ans), alscuns (alguns), hoc (sí), tro (fins), fort (molt), poch (chic o petit), esgleya o sgleya (esglesia o sglesia), Deus (Deu), benvyrança i benvyrat (benaventurança i benaventurat), lig (ley), flum (riu), glay (espasa), sinestra (esquerra), folch (ramat), gitar (lançar), tolre (levar), apellar (nomenar), laguiar (tardar), romandre (restar), atrobarets (trobaréu), covench (convengue), pach (pague), colpa (culpa), aer (aire), lombres (lloms), etc.

En una cita del salm 77 (78), en el capítol «de Judes venedor», trobem la paraula *sutzahim* (Ms. Esc.) o *sutzaim* (Ms. Vat.). El Salteri de la Bíblia valenciana de París usa en este mateix passage la paraula *suany*, i el Salteri de la Seu de València la paraula *susany*.

Esta paraula, *sutzahim*, poc corrent, aparentment de la mateixa família que *sutzura* i *ensutzar*, pero realment derivada del llatí *subsannare* i *subsannatio*, burlar i burla, pogue molt be estar escrita també *sutzaym*, una atra manera ortogràfica de trencar el díptong en aquell temps. La tendència fonètica valenciana a pronunciar la *tz* com a *z*, o com a *s* sonora que es lo mateix, la convertix fàcilment en *susaym* i d'ahí, per una transposició i modificació, en *susany*, mes prop, per una atra banda, del llatí *subsannatio*.

La coincidència de la paraula *sutzahim* tant en el Ms. Esc. com en el Ms. Vat. de la Bíblia Parva avala la seua autenticitat i antiguetat original. Però, al mateix temps, la quasi coincidència també de la versió donada a esta mateixa paraula en el Salteri de la Bíblia de París i en el de la Seu de València avala no solament la relació d'estos dos manuscrits entre si en referència a un Salteri anterior, sino també la fundada suposició de que els dos Salteris remeten a un Salteri valencià concret molt mes antic, ya conegut i usat per Pere Pasqual en el segle XIII, en el que es troba esta mateixa paraula en la forma de *sutzahim* o *sutzaym*. El Salteri de la Biblioteca Mazarina, que es copia del de la Bíblia valenciana impresa en 1477-1478, i el Salteri de Roïç de Corella impres en Venècia, ya no usen esta paraula. El primer diu la no menys colorista i valenciana *nyafa*; el segon la mes clàssica *scarn*.

Que la versió original dels Salms de la Bíblia Parva es molt mes antiga que la dels dos Salteris ho proven paraules conservades pels copistes del XV, no actualisades, com *poch* en lloc de *petit*, tal com apareix en la cita del salm 107 (108), que en la Bíblia Parva diu *los seus dies sien fets poch*s, i en el Salteri de la Seu de València *los seus dies sien fets petits*. I una línia mes amunt, en el mateix salm, llegim en la Bíblia Parva, *ischa condemnat*, i en el Salteri de la Seu *ixca condemnat*; i un poc mes avall en la Bíblia Parva, *venga a remembrança*, i en el Salteri *vinga en remembrança*; i encara mes avant, *auciés* i *vench-li* en la Bíblia Parva, *oçis* i *vingué-li* en el Salteri de la Seu. Encara podriem posar mija dotzena mes d'exemples.

La referencia dels dos manuscrits principals, el de l'Escorial i el Vaticà, a un mateix text mes antic, es confirmada en la repetició d'uns quants errors idèntics. Tenim primerament, en el capítol XIV dels dos manuscrits, una expressió de difícil comprensió: *els incidents de domeya*. En el capítol XXVI (XXVII), en lloc de posar *donaren-me fel*, els dos manuscrits porten *donaren mel e fel*. En el capítol XXXIII (XXXIV) posa *es estada ordonada*, en lloc de *es estada ornada*. En el capítol XXXIV (XXXV) trobem per igual *apres l'aygua de Tabor*, que es una muntanya, en lloc de *aygua de Chebar* (o Jabor), que es un riu, tal com posa la Bíblia. Finalment, en el capítol XXXIX (XL) apareix en els dos manuscrits un *rey Roldan*, que es sense dubte *rey Roboam*. Esta coincidència en uns mateixos errors remet clarament a un original comú, mes antic.

En el *Titol del sacrament del altar*, tenim un passatge, en el que presenta, a modo de comparació, com una cosa del tot nova i sorprenent, la *ballesta de tro*, paraula a la que el copiste del manuscrit de l'Escorial es veu obligat a afegir, com explicació als seus contemporànies del segle XV, o *bombarda*. Que en el moment d'escriure's el text primitiu era cosa nova i poc coneguda ho demostra el fet de que l'autor la nomena encara ballesta, explica que dispara pilotes de ferro molt pesades, i el punt precisament de la comparació està en el desconeixement i meravella de com una cosa llaugera com el foc, el fum i l'aire poden impulsar tan llunt una cosa tan pesada com una pilota de ferro.

S'ha escrit que fon en la conquesta de Niebla per les tropes d'Alfons X el Savi en 1257, quan per primera volta s'usà l'artilleria en Espanya. Pero esta opinió no pareix suficientment documentada. Certament els moros l'usaren en l'atac a Tarifa en 1340, i a Algecires en 1342. Pero Zurita encara recull una data anterior, la de 1331, en l'atac de Mohamet IV de Granada a les ciutats d'Alacant i d'Oriola, notícia confirmada en una carta que el municipi d'Alacant envià a Alfons IV d'Arago, en la qual li diuen que els moros havien dut «*moltes pilotes de ferre per gitar-les lla ius ab foch*».

El que esta siga la primera notícia documentada que es coneix sobre l'ús de la polvora per a l'artilleria en Espanya, no vol dir naturalment que trentados o trentatres anys arrere no fora esta ya coneguda i experimentada pels moros de Granada i, per tant, coneguda tambe per Pere Pasqual, captiu en aquella ciutat. No de bades fon precisament un rei de Granada el qui faria ús de la ballesta de tro contra Oriola i Alacant en 1331. Ademes, les primeres i rudimentaries peces d'artilleria tingueren, a partir del segle XIV, el nom de *bombardes*, paraula que segurament no usà l'autor de la *Biblia Parva*, ya que no es troba en el Ms. Vat., i sí en el Esc., com una explicació.

En el *Titol del fust de la Santa Creu*, diu l'autor de la *Biblia Parva* que «*l'arbre del fust de la creu es la taula del cambi en la qual lo Salvador...*

es estada feta paga al diable sobreabundant». La dificultat podria estar en que la primera taula de canvi no fon instituida en Valencia sino en l'any 1407. ¿Cóm podria parlar de la dita taula un home que mori en 1300?

Es cert que la taula de canvis s'institui oficialment en Valencia en 1407, pero el sistema de pagar per rebuts era molt mes antic i practicat, especialment pels judeus, i per atres comerciants, ya en el segle XIII. Un captiu com Pere Pasqual, que n'havia rescatat a molts d'atres, podia ben be coneixer este sistema, tal volta practicat ya en el seu temps pels mercedaris, donat el gran perill que suponia viajar per terres de moros portant damunt grans sumes de moneda en efectiu.

2.3. *La llengua de la Biblia Parva.*

Encara que trobem unes poques variants en els dos manuscrits principals, el de l'Escorial i el Vatica, es tal la coincidencia dels dos texts, que ben be podem atribuir les diferencies als copistes.

Els dos actualisen algunes paraules, i no les mateixes; pero podem dir, en general, que el copiste del Manuscrit de l'Escorial conserva mes el text antic, mentres que el del Manuscrit Vatica l'actualisa mes. Sera suficient posar unes quantes parelles en les que el primer terme correspon al Ms. Esc., i el segon al Ms. Vat.: *lombres-loms; gonyat-guanyat; cayrades-quadrades; volpada-embolcada*, etc. Per una atra banda, el copiste del Ms. Esc. sol afegir alguna paraula o frase explicatoria del text, mentres que el del Ms. Vat. es mes sobri i te ademes tendencia a eliminar particules superflues.

Una diferencia notable entre els dos texts es que en el Manuscrit de l'Escorial n'hi ha molta mes indiferenciacio entre la *a* i la *e* atones, mentres que en el Manuscrit Vatica, encara que es troba alguna que atra alteracio, solen estar escrites correctament. Tambe en general, com ya ho va apreciar Fr. Pere Armengol, l'ortografia del Ms. Vat. es mes correcta i regular que la del Ms. Esc.

Pero, mes que res, anem a tractar de mostrar que el llenguatge de la *Biblia Parva* es valencià. Prescindint de tota la tradicio, no seriament contradita en cap moment, de que l'autor de la *Biblia Parva* era natural de Valencia i, per tant, valenciana la llengua en que escrivia, un examen del text nos induix a pensar que tant el llenguatge com l'estil estan molt mes prop del valencià migeval antic que coneixem, que de qualsevol atra llengua o modalitat. Es generalment clar i diafan, de paragrafs llargs i ben construïts, pero senzill, molt llunt encara del barroquisme que caracterisarà les darrerries del segle XV valencià. Uns atres texts no valencians de primera epoca, i encara posteriors, estan molt mes carregats de provençalismes o d'occitanismes, que en la *Biblia Parva* apenes es deixen sentir.

Trobem en la *Biblia Parva* una serie de paraules que apareixen en el text del *Spill* de Jacme Roig, el qual diu escriure en «l'algemia e parleria» dels llauradors de l'Horta de Valencia. Posarém primer la paraula de la *Biblia Parva* acompanyada en numeros romans del capítol on es troba i, a continuació el text del *Spill* acompanyat del número de vers, segons l'edició de Mn. Josep Almiñana Vallés. Conve recordar que el Ms. Vat. té un capítol més a partir del XXII, perquè dividí el XXI del Ms. Esc. en dos. D'ahi la doble numeració que posem.

- Amagatall: XXX (XXXI). Per les taulades/ passos, atalls/ *amagatalls*/ caus e retrets: 5446.
- Assuavar: X. Ab mos e trava/ los *asuava*: 6730.
- Brogit: XXXVIII (XXXIX). Me'n apartava/ de sentir crits,/ remors, *brogits*: 4426.
- Calzer: XVIII: Be lo barranch,/ flume torrent/ passà bevent/ *calzer* e got: 14305.
- Cantó: XVIII. Los carrers llauren,/ mouen *cantons*/ girant redons: 199.
- Sige o cija: Ms Vat I. Son cantiplores/ grunyents poliges/ ubertes *çiges*/ pintat carner: 7792.
- Capida XXXVII (XXXVIII). No hi val bbtisme/ mes exorcisme/ llum, sal, *capida*: 379.
- Defendre: XVI. Sabe's *defendre*/ del rey malvat: 7242.
- Defensar: Prolec. Cuydà avançar/ per *defensar*/ del rey la filla: 8402.
- Desbostar: XI. Maldient fort/ la falsa mort/ per massa tost/ aver *desbost*/ dona semblant: 3366.
- Femta: XXVI (XXVII). *Femta* de rata/ chinges menjant: 9126.
- Forrellat: XXIX (XXX). Hui son desfets/ los *forrellats*/ romputs, trencats: 7393.
- Gitar: XI. Ab daus rifant/ o sorts *gitant*/ pare qual es: 5484.
- Gavarrera: II. Tot l'aparell/ es ginjoler,/ garaüller/ e *gavarrera*: 8467.
- Got: XLI (XLXLII). *Got* de Josep/ sach e graner: 11172.
- Homey: I. De tant *omey*/ e crueltat: 12190.
- Logre: XVIII. Sa nora ab *logre*/ lo pignorà: 8636.
- Mirall: XVIII. Mes que *mirall*/ e pur cristall/ inmaculada: 10581.
- Ordi: XXVI (XXVII). No may bolliren/ *ordi* per mi: 919.
- Pobil: XVII. Una merlina/ un jorn parlant/ ab un galant/ *jovepobil*: 6625.
- Poar: XXIII (XXIV). Cert una peça/ tix cascun mes, / *poha* dinés: 4264.
- Stojar: XXV (XXVI). Dix-li: *stojau-me*/ ab molta cura/ sots tancadura/ lo que us coman: 3158.
- Trip: XXXVIII (XXXIX). Josep, jueu/ vell, del *trip* seu: 11040.
- Vaxella: XXVI. Armes, *vexella*/ roba molt bella... 1833.

Hi ha a més algunes paraules úniques que solament pareix que es troben en els escrits de Pere Pasqual.

En el Ms. Esc., prou avançat el capítol primer, trobem la paraula arcaica *lombres*: «tots eren enclosos, segons carn, en los lombres de

Adam». El Ms. Vat. la canvia per la mes moderna *loms*. En la «*Disputa contra los juheus*», segons transcripció de Pere Armengol, al començament del cap XI, trobem esta mateixa frase, identica a la versió del Ms. Vatica. Però, a continuació, llegim: «*perque tots exints de la generacio en generacio, han trets dels seus lombes aquell senyalament*». Totes estes variants deriven del llatí *lumbus* i denoten ser remanents d'un llenguatge romanç molt arcaic. El Diccionari Valencià-Català-Balear d'Alcover-Moll no menciona sino *llombles*, ab el significat específic de tallada de porc, i *llombo*, ab el sentit de pedra grossa i redona, taco.

Una altra paraula que trobem en els dos manuscrits mencionats, al començament del capítol VIII, es *parhom*: «*degués amar Deu son creador, e son parhom, lo qual es son semblant*». Esta paraula no l'he trobada tampoc en cap diccionari. El mateix text explica el seu significat, referit a l'home: semblant, igualment home.

La paraula *lilla*, en la frase «*la lilla del ull, per lo qual veém, es axi poch com una lentilla*», que apareix en els dos manuscrits, molt avançat el capítol XVIII, es una paraula que no trobem en ningun altre lloc o diccionari. Com tampoc la paraula *sutzahim*, abans ya mencionada, o la paraula *esquivedansa* en el títol XXVI del Ms. Esc.

En el títol XXXI (XXXII) apareix la forma verbal *has exequada* en la frase «*has exequada l'aygua del gran abis*» en el Ms. Esc., i «*has exequat lo gran abis*» en el Ms. Vat. *Exequar*, paraula derivada del llatí *exaequare*, igualar, no es troba tampoc en cap diccionari.

El tan valencià *escampar*, derivats i variants, es troba quinze voltes en la *Biblia Parva*, i ni una sola l'equivalent català *vessar*. Trobem moltíssimes formes del verb *eixir*, però nomes una sola de *sortir* en una expressió mes be confusa i poc intel·ligible del capítol XVIII del Ms. Vat., que no està en el Ms. Esc.: «*e.n un punt o moment sortira lo cor en Barcelona o en Flandes o a Paris*».

Trobem frases tan valencianes com: «*trencarà les portes d'aram e pessejarà (peçejarà) los forrellats de ferre*». I encara mes esta altra: «*Yo reemi a vos en les cordetes de Adam*». Notem aci dos coses importants: el diminutiu *cordetes* i l'ús de la preposició *en* per *ab*. Per a que no quede cap dubte, la versió del Manuscrit Vatica es identica excepte en la preposició: «*ab les cordetes de Adam*».

Aço nos obri pas a l'estudi en la *Biblia Parva* de l'abundantíssim i versàtil ús de la preposició *en*, en totes ses possibles accepcions. Nos llimitarém a estes quatre: 1. Com a preposició, igual que en llatí en ablatiu, per a indicar ubicació estàtica i circumscrita. 2. Com a preposició, igual que en llatí en acusatiu, per a indicar moviment cap a dins. 3. Com a preposició en construccions modals de situació, actitud, estat d'ànimo,

intencio, etc., molt freqüents en el llatí de la Bíblia Vulgata. 4. Com a preposició equivalent i substitutiva de *ab*.

1. Per a indicar ubicació estàtica i circumscrita. L'ús de la preposició *en* per a estos casos es el més comú i clàssic en la llengua valenciana. Ya nomen en la taula de títols trobem: «*dels sants estant en los inferns*», «*si les ànimes en paradís parlaran*», «*...com veé la ànima de Jhesu Crist en l'infern*», «*com lo salvador... seura en lo juhy*».

Del prolec: «*estich en loch que no'm plau*».

Del capítol I triem: «*lo qual seria major en lo cel*», «*romandre en lo mon en sa dampnació*», «*quants foren ni seran en lo mon*», «*enclos en la sentència de mort*», «*en lo libre dels Psalms en la persona de Adam*»... Podriem omplir pàgines.

2. Preposició de moviment cap a dins, que respon en llatí a *in* més acusatiu.

En la taula de títols tenim: «*com lo cors de Jhesu Crist fon mes en lo sepulchre*».

Del prolech: «*entrar en el corral de la preso*».

Del capítol I: «*e mes-los en paradís*», «*restituit en l'ort de paradís*», «*son vengudes en los profons de la mia ànima*», «*qui anassen en los infels*», «*anaven en lo loch hon la ànima del pare ana, ço es, en la casa del diable*», «*devallar en los inferns*», «*tornar en lo primer estament*». ¿A què seguir, si ya en el primer capítol trobem tants exemples?

3. Preposició en construccions modals.

Del capítol I: «*glorificat en la sua gloria matexa*», «*son en gloria*», «*mori axien la ànima comen lo cors*», «*esen testimoni davant los àngels*», «*haguera scrit en qual manera Deus lo hagues restituit*», «*e aço fayen en honor del molt alt Deu*», «*seran en gran amargor*».

4. Preposició equivalent i substitutiva de *ab*. Este quart cas resulta el més interessant, per quant nos indica que l'evolució de *ab* a *en*, fins a la pràctica substitució general d'una per l'altra en la llengua valenciana parlada, estava ya present en els mateixos orígens del valencià, com a una de les seues peculiaritats.

En realitat, l'ús de la preposició *en* per a locucions adverbials que poden perfectament formular-se per mig de la preposició *ab*, era corrent tant en el grec de la *koiné*, en que estava traduïda la Bíblia dita dels Setanta, com en la versió llatina d'esta, feta per Sant Jeroni. Vejam tres

eixemples en grec i llatí del primer capítol de la Carta als Romans:

—tu oriszéntos Yiú Zeú *en* dynámei: constitutus Filius Dei *in* virtute: constituit Fill de Deu *ab* (*en*) poder.

—*en* to zelémati tu Zeú elzéin pros ymás: *in* voluntate Dei veniendi ad vos: *ab* (*en*) la voluntat de Deu, d'anar a vosatres.

—ton ten elezéian *en* adikía katejónton: qui veritatem *in* iniustitia detinent: dels qui oprimixen la veritat *ab* (*en*) l'injustícia.

El Salteri llatí de la Vulgata està ple d'estos cassos. Posem-ne també tres:

—Salm 2: reges eos *in* virga ferrea: els regirás *en* (*ab*) vara de ferro.

—Salm 9: confitebor tibi, Domine, *in* toto corde meo: te confessare, Senyor *en* (*ab*) tot mon cor.

—Salm 150: Laudate eum *in* sono tubae, laudate eum *in* psalterio et cithara: lloeu-lo *en* (*ab*) so de trompeta, lloeu-lo *en* (*ab*) salteri i citola.

Dins d'esta tradició greco-llatina, els escriptors valencians, encara que fan us abundant de la preposició *ab*, no tenen cap dificultat en substituir-la ocasionalment per la preposició *en*. Sor Isabel de Villena nos ofereix algun cas en sa *Vita Christi*. D'entre els primers capítols, segons la numeració llinial de l'edició de Mn. Josep Almiñana, citem: «*Se volen levar en superbia*» (lin. 631); «*e en la mitat embolicà lo Senyor*» (lin. 5926); «*e lo senyal en que coneixereu aquest excellent Senyor...*» (lin. 5965).

En les *Instituciones dels Furs y Privilegis del Regne de Valencia*, de Pere Hieroni Taraçona, segle XVI, trobem expressions com estes: «*Estiguen presos en pa i aygua fins que hajen pagat*»; «*no sien estretits los carrers en les taules o altres coses*»; «*y qui en altra mesura o pes mesurarà...*».

En el *Sermo de la Conquesta de Gaspar Blay d'Arbuxech*, segle XVII, trobem: «*en occasio que tragué ... l'augusta espasa*»; «*¿Han vist com va en les contramanegues de cambray bledanes?*». A partir del segle XVIII la substitució es fa accelerada, sobre tot en el llenguatge parlat, fins al punt de que practicament desapareix en ell l'ús de la preposició *ab*.

Vejam ara com esta substitució es fa *ab* tota naturalitat en la *Biblia Parva*.

En el capítol VII: «*Be sabets que, mijançant sanch de bochs e de moltons e de vedells, era perdo de peccats. ¿Quant majorment en la sanch d'aquell!*». La primera frase du una construcció adverbial d'instrument

o mig: «mijançant sanch de bochs...» Evidentment «en la sanch d'aquell» es una construcció d'identica naturalea que l'anterior, en la qual la preposició *en* pot ser perfectament substituïda per *ab*.

En el capítol XI: «Posa'm, Senyor, lig que sia la carrera de les tues justícies, e yo guardar-l'he en tot mon cor». Tant el Ms. Esc. com el Ms. Vat. posen *en*. El significat de guardar no es aquí el de conservar en un lloc, el cor, sino el d'observar i complir, posant tot el cor en eixa observància i compliment, es dir, *ab* tot mon cor.

En el capítol XVII: «De totes les potències les quals son consonants en el foc ¿qual de totes es principalment ficada e conlocada ab lo pobill e ab la cera, com lo ciri es inluminat? Dich-te que aquella potència qui crema es principalment ficada e conlocada en la cera e.n lo pobill que neguna de les altres virtuts del foc». Tant en el Ms. Esc. com en el Ms. Vat. es troba l'equivalència de les dos preposicions en la repetida expressió «ficada e conlocada ab lo pobill e ab la cera» i «ficada e conlocada en la cera e.n lo pobill».

En el capítol XIX: El mateix títol diu «de ajustar-se Deu ab hom», i a continuació, ja en el text, «perque pusque esser ajustament de Deu en hom». Així ho trobem en els dos manuscrits. Encara d'una manera més clara llegim, al final d'este capítol i en una mateixa frase l'equivalència de les dos preposicions: «es ficarà e s'encarnarà en lo pobill e ab la cera».

Del capítol XXV (XXVI) trobem en el Ms. Esc.: «e son salvats ab la sua sanch e batejats ab l'aygua de lo sant baptisma»; mentres que en el Ms. Vat. llegim: «salvats ab la sua sanch e batejats en l'aygua del sant batisme». En el capítol XXVI (XXVII) ocorre al revés, que en el Ms. Esc. trobem «cobri'l en buyna de bou», i en el Ms. Vat. «cobri'l ab boyna de bou».

Ja havem mencionat, en el capítol XXX (XXXI), la diferència entre el Ms. Esc. que posa «yo remi a vos en les cordetes de Adam», i el Ms. Vat. que posa «yo reemi a vos ab les cordetes de Adam». Tant un manuscrit com l'altre continuen: «ab ligaments de caritat».

Les últimes paraules del capítol XXXII (XXXIII) son, en els dos manuscrits, «e qui tots habitaran en gloria ab goig», que be podrien ser escrites «en gloria e en goig», o be «ab gloria e ab goig».

Finalment, en el capítol XXXVIII (XXXIX) trobem, en els dos manuscrits, una expressió inadequada, que nos senyala una tendència correctiva a substituir *en* per *ab*, i que nos mostra lo corrent que devia ser ja, en el llenguatge parlat més antic, l'ús de la preposició *en* com a substitutiva de *ab*. Diu el Ms. Esc.: «e ells muntar-se'n han ab una nuu». I el Ms. Vat.: «e ells muntaran-se'n ab una nuu». Està clar que l'expressió

correcta seria en este cas «*en una nuu*», pero ya en aquell temps es cometia esta classe d'incorreccio gramatical, no explicable si *en* i *ab* no eren facilment intercambiables en algunes construccions. La coincidencia en els dos manuscrits nos fa supondre que eixa incorreccio està copiada del mateix original.

Nomes havem citat els casos mes clars i patents d'equivalencia entre *ab* i *en*. Se'n trobem molts mes que, per a evitar disquisicions gramaticals i possibles discussions, hem preferit ometre. Son, aixina i tot, mes que suficients per a mostrar una tendencia molt propia de l'idioma valencià, en uns escrits anteriors al segle XV, segurament de les darreries del XIII.

Tot este conjunt d'observacions son convergents a mostrar que el text de la *Biblia Parva* no solament es prou anterior al segle XV, sino que pertany a l'idioma valencià.

2.4. Una obra significativa.

Nos hem llimitat en l'enumeracio dels manuscrits a mencionar eixemplars de la *Biblia Parva* redactats o impresos no mes alla del segle XV, i atribuïts sempre al bisbe de Jaen, o mes expressament encara a Sant Pere Pasqual. Tots ells, tambe, copies de manuscrit o manuscrits evidentment molt mes antics, possiblement del *Codex Granatense*, recuperat de mans del sulta de Constantinopla en temps de Carles I, pero copies tambe evidentment fetes abans de que eixe codex eixira de Granada cami de Constantinopla, d'on retornaria a Granada en el segle XVI.

Referint-nos ya concretament al Manuscrit de l'Escorial, estem davant d'un document de mitat del segle XV, en llengua valenciana, que reproduïx, a l'igual que uns atres del mateix temps, com son el Manuscrit Vaticà i els dos de Paris, un atre manuscrit encara mes antic de les darreries del segle XIII, l'autor del qual es un insigne valencià naixcut abans de la conquesta de Valencia i que escriu en sa propia llengua materna.

El fet de que hi ha una coincidencia basica en tots els eixemplars, fora de les normals variants propies de les transcripcions manuals d'aquell temps i de les generalment inconscients adaptacions dels transcriptors a algunes de les formes ya evolucionades en aquell lloc i moment, nos garantisa l'autenticitat i la fidelitat dels manuscrits al text original o precedent.

Aixo fa de la *Biblia Parva*, com de les demes obres autentiques de Sant Pere Pasqual, els documents lliteraris mes antics de la llengua valenciana, despres dels Furs i, si es vol, del *Libre dels Feyts* i de la *Cronica de Bernat Desclot*. Redactades, a mes, per un autor naixcut en Valencia quan esta

encara estava baix el domini sarraï. Tot lo qual vol dir que ya en els primers moments de la Valencia cristiana existia en tot el territori una llengua romanç lo suficientment evolucionada i usada com per a que el rei Jaume manara traduir simultaneament els Furs del llatí al romanç vintitres anys despres de conquistada la ciutat, i com per a que un nadiu de Valencia usara esta llengua en els seus escrits teologics i doctrinals, xixanta anys a penes despres de la dita conquesta. Es evident que una llengua implantada totalment de nou, en una població absolutament ignorant d'ella, no podria mai donar en tan poc de temps uns resultats tan espectaculars, i menys encara si esta llengua, supostament importada, carira totalment de producció lliteraria en el lloc del seu supost orige.

Diu l'autor, en la breu introducció, que es ya vell, entorn als setanta anys. Consta que va morir en l'any 1300, i que va ser reduït a captivitat en 1297, lo qual nos du a concloure que la *Biblia Parva* seria acabada de redactar lo mes pronte en 1298, i lo mes tart en el mateix any de la seua mort. Es dir, que, quan Jaume I va conquistar Valencia, Pere Pasqual tenia entre deu i dotze anys.

Si tenim en conte que tots els seus estudis, sobre tot superiors, els va fer en l'única llengua academica vigent en l'Europa cristiana, aço es, el llatí, forçosament s'ha d'admetre que el domini del romanç, demostrat en els seus escrits, li venia de ser este la seua llengua materna, enriquida segurament per les variants dels llenguages pareguts que es parlaven en la Corona d'Aragó i en el mon cultural occita, que es d'on provenia la major part dels conquistadors cristians assentats en Valencia.

La rao de ser estes obres escrites en romanç no es personal de l'autor, que tenia a ma el llatí, la llengua natural de la teologia cristiana del temps, sino els destinataris cristians en captivitat, incapaços la majoria d'entendre el llatí, pero sí el valencià, be perque eren menors en aquell temps les diferencies dels parlars arromançats, be perque eren, en bona part, de l'area mediterranea, on els parlars eren prou pareguts, des del Regne de Valencia fins a la Provença. I no es d'estranyar que hi haguera en Granada una majoria de captius d'estes terres, ya que eren les mes expostes als corsaris que depredaven tot el litoral i apresonaven naus en alta mar, reduint als cristians a esclavitut.

En conclusió, tenim uns documents lliteraris que reproduïxen la llengua que es parlava en Valencia en les darrerries del segle XIII, a penes modificada per uns transcriptors del segle XV, quan les lletres valencianes estaven en tota la seua esplendor. Despres de l'edició de Fr. Pere Armengol, en 1907, no se n'ha feta ninguna atra de les obres de Sant Pere Pasqual. De totes elles la *Biblia Parva* es, sense dubte, la que en temps passats fon mes divulgada i coneguda.

3. Un salteri valencià del segle XIII.

Segurament el nom de *Biblia Parva* li vingue posteriorment a esta obreta per la gran quantitat de cites bíbliques que aporta l'autor. Entre elles, n'hi ha algunes, prou llargues, d'alguns Salms.

Durant la transcripció vaig tindre la curiositat de comparar el text d'estes cites ab el corresponent del Salteri, igualment del segle XV, conservat en l'Archiu de la Seu de Valencia. Este Salteri de Valencia mostra, per una altra banda, una sorprenent semblança, quan no identitat, ab el Salteri de la Bíblia manuscrita conservada en la Biblioteca Nacional de Paris, també del segle XV. El número 15 de la Serie Filologica de la Real Academia de Cultura Valenciana està tot ell dedicat a un estudi i transcripció paralela dels dos Salteris, el de la Seu de Valencia i el de la Bíblia de la Biblioteca Nacional de Paris. La conclusió clara que es dedueix de la comparació dels dos Salteris es que els dos provenen d'una mateixa font, la qual, molt probablement, no era una altra que la Bíblia valenciana manuscrita, coneguda com de Bonifaci Ferrer, escrita entorn a finals del segle XIV, o començaments del XV, en la Cartoixa de Portaceli.

Pero, tornant a les cites dels Salms en la *Biblia Parva*, es pot comprovar la quasi total coincidència ab els textos corresponents del Salteri de la Seu de Valencia, i no menys en els del Salteri de la Bíblia de Paris, encara que, per faltar en est últim mes de trenta Salms, falten també quasi dos tercers parts de les mencionades cites.

Esta sorprenent constatació nos du a una conclusió. Si s'admet l'autenticitat dels escrits de Sant Pere Pasqual —i no s'ha aduït fins ara ninguna raó solida per a dubtar d'ella—, tenim que, a finals del segle XIII, ja usava este sant, naixcut en Valencia, un text dels Salms traduït a llengua valenciana, text que apareix reproduït en un Salteri valencià manuscrit del segle XV i en els Salms d'una Bíblia manuscrita sencera del mateix segle, els dos, anteriors com a mínim a 1478, any en que fon impresa una Bíblia en Valencia, el colofó de la qual diu que està treta de la que fon traduïda, de llengua llatina a valenciana, en el monasteri de Portaceli, per Bonifaci Ferrer i uns altres homens de ciència.

El fet de que la *Biblia Parva* no siga un text bíblic, sino unes explicacions apologetiques i doctrinals reforçades en abundants cites de la Bíblia, fetes de memòria i a voltes inexactes o incompletes, nos indica que segurament, en lo que respecta als Salms, Pere Pasqual no es el traductor original directe del llatí, sino que cita un determinat Salteri ya traduït, que coneix practicament de memòria, donada l'exactitut i extensió de les cites i la plena concordància ab el text dels ya mencionats Salteris. No es açò d'estranyar, donat que els Salms eren la part de la Bíblia mes traduïda i mes usada, especialment pels eclesiàstics, que havien de recitar-los cada dia en l'Ofici Diví.

Tots els testimonis antics coincidixen en que Pere Pasqual va morir a mans dels moros de Granada en l'any 1300, després de mes de dos anys d'estar captiu en dita ciutat. En el breu prolec de la *Biblia Parva*, l'autor s'identifica com a religiós i bisbe, que ha estudiat durant trenta anys la Teologia, «pres en poder del rey de Granada» i «ya vell en torn de setanta anys». Per tant, el Salteri usat per Sant Pere Pasqual, i citat pràcticament de memòria, seria anterior a 1300. D'este primitiu Salteri valencià estaria a lo millor tret el de la Seu de València i el de la Bíblia de París, possiblement una lliure còpia catalana de la Bíblia del valencià Bonifaci Ferrer. Els fragments dels Salms de la *Biblia Parva*, escrita per un insigne valencià contemporaneu de la conquesta de València, vindrien a posar una nova evidència sobre l'origen valencià de la Bíblia de París, lo qual nos permetria una aproximació notable a la tan famosa com desconeguda Bíblia de Portaceli, també nomenada com de Bonifaci Ferrer.

Comprovant les atres cites bíbliques d'esta obreta de Sant Pere Pasqual, la major part d'elles corresponents als profetes, especialment a Isaïes, trobem que son mes curtes, parcials i a voltes inexactes, es dir, que no pareixen transcripcions llierals d'alguna Bíblia prèviament escrita en romanç, sino que l'autor usa la seua pròpia versió. Comparats alguns passatges ab els corresponents de la *Biblia de París*, no apareix una coincidència tan notoria com en els Salms.

Comprovem ara fins a quin punt les cites d'alguns salms en la *Biblia Parva* coincidixen formalment ab les corresponents del *Salteri de la Seu de València*, i també, encara que no tant, ab les mateixes parts que es conserven del *Salteri de la Bíblia de París*, tenint en conte que els primers quatre salms d'este s'aparten prou dels corresponents al Salteri de la Seu.

Es cert que tots els manuscrits son redactats en el segle XV, i podria ser, en absolut, que tots els transcriptors o copistes de la *Biblia Parva* s'atengueren en les cites dels Salms a la versió mes universal i coneguda en eixe temps. Podria ser. Encara que no es lo mes probable tanta coincidència en tan diferents copistes. Com tampoc explicaria les paraules clarament mes arcaïques que es troben en les cites de la Bíblia Parva, les quals avalen per sí mateixes, independentment del seu autor, l'antiguetat del llibre; lo qual, indirectament, reforçaria l'autoria atribuïda a un valencià del segle XIII com es Pere Pasqual. Perque no es menys cert que tant els manuscrits dels Salteris mencionats, com els de la *Biblia Parva*, son còpies, cada u d'ells, d'una font mes antiga. I això sí que podria remetre'ns a un Salteri valencià comú del segle XIII. Comencem per la comparació ab el Salteri de la Bíblia de París, de menor paregut, i tot seguit ab el Salteri de la Seu, d'una coincidència realment sorprenent.

BIBLIA PARVA**Titol: de Judes venedor**

Tu, Senyor, los batras ab vergues de ferre, e trancar-los has axi com a vaxella de oller..

Titol de la resurreccio de J. C.

Yo'm adormi e compli mon son, e levi-me'n, e no tembre millers de gents qui'm estiguen entorn. Leute, Senyor Deu meu, car tu has trencades les dents dels peccadors, los quals no's acostaren a tu, e la tua salut es sobre lo teu poble.

Titol: de Judes venedor

Israel, oges, yo parlare e fare testimoni que yo son lo Senyor teu; yo no.t respondre als teus sacrificis, car los teus sacrificis son tots temps al meu esgardament; yo no pendré vadells de la tua casa, ne bous del teu folch.

Titol: de Judes venedor

Senyor, ells han ensutzat lo teu sant temple e han posat Jherusalem en esguardament, e han posat los corsors morts dels teus servents a menjar als aucells del cel, e les carns dels teus servents a les bisties de la terra, e an escampada la sanch d'ells axi com a aygua entorn de Jherusalem, e no era qui.ls sebolis; nos som fets en escarn als nostres veins e en sutzahim e.n scarniment en aquells qui son entorn de nos. Senyor, ¿quant te iraxeras e la tua yra sia estada axi com foch? Escampa la tua ira en aquest poble qui no ha appellat lo teu nom, car ells han menjat Jacob e han descombregat lo seu loch; nos som fets pobres, per la venjança de la sanch dels teus servents qui es scampada en la terra davant lo teu esgardament.

SALTERI DE LA BIBLIA DE PARIS**Capitol segon**

Tu los governaras ab verga de ferre, e trencar-los has axi com vaxell d'oller.

Capitol III

Yo.m reposare e dormire, e despertarm'e. No tembre millenars de pobles que entorn mi se son posats. Leu.t, Senyor, e salva'm, lo Deu meu, car...les dens dels inpiadosos trenquist. La salut de nostre Senyor...sobre son poble

Capitol XLVIII

Poble meu, hoyts-ma e yo parlare e fer'te testimoni que yo son lo Senyor Deu teu; yo no reprendré los teus sacrificis, car los teus sacrificis son tostamps devant mi; yo no pendré vadells de la tua casa ni bochs dels teus folchs.

Capitol LX(X)VIII

Senyor Deu, les gents...an ensutzat lo teu sant temple e an posat Jerusalem ha desert, e an donat los corsos dels teus servents per menjar als oçels del cel, e les carns dels teus sants a besties salvatges, e an scampada lur sanch axi com aygua en torn de Jherusalem, e no era qui.ls soter[r]as; nos som fets scarn als vayns nostres, e.n suany en aquells qui son entorn de nos. Senyor Deu, ¿fins a quant durera la tua ira foguejant? Scampa la tua ira sobra les gents que no t'an conegut e sobre los regnes que no an apellat lo teu nom, car ells an menjat Jacob e han destrouit lo seu loch...car nos som molt pobres...e demostra en les nesions davant nostres uells la vanjança de la sanch dels teus servents que es scampada devant tu.

Titol: de Judes venedor

Poble, oges a mi, e no sera en tu deus novell, ne ahorats deus estranys, car yo son lo Senyor Deu teu, qui.t trasqui de la terra de Egipta. Lo meu poble no hoy la mia veus, Israel no'm entengue; si lo meu poble m'agues hoyt, no haguere mesa la mia ma sobre aquells qui.l perseguiren en escampament de mort.

Capitol LXXX

Poble meu, oges-me.... no sera en tu deu novell ni adoreras deu strany, car yo son ton Senyor Deu, que.t tragui de terra de Agipta.... Lo meu poble no hoyi la mia veu, e Israell no'm antés.... Si lo meu poble me hagues hoyt.... yo haguera enclinat lurs enamichs e haguera mes la mia ma sobra aquells qui.lls tribulan

BIBLIA PARVA

Titol de la resurreccio de J. C.

Yo'm adormi e compli mon son, e levi-me'n, e no tembre millers de gents qui'm estiguen entorn. Leute, Senyor Deu meu, car tu has trencades les dents dels peccadors, los quals no's acostaren a tu, e la tua salut es sobre lo teu poble.

Titol: de Judes venedor

...la bocha del traydor e del peccador es uberta sobre mi; combateren-me de grat en semblança de amor e mal me deyen, e yo callava; deposaren contra mi mal per be. Senyor, estableix contra lo malvat peccador lo diable, que estiga en les sues destres, e, com sera jutjat, ell ischa condempnat, e la sua oracio li torn en peccat, e los seus dies sien fets pochs, e altre hage lo seu bisbat, e los seus fills sien fets orfens e la sua muller vidua; e los seus fills se mudejen e sien gitats de lurs cases, e lo prestador e lo logrer deman lo seu aver, e los estranys departesquen los seus treballs, e no haja negun ajudador, ni trop qui hage merce als seus pubills; los seus fills vinguen a mort e.l seu nom sia delit en una generacio, e lo peccat dels seus pares venga a remembrança a nostre Senyor en per tots temps, e la lur memoria partesca de la terra, per ço com no hac misericordia e ell passagui lo just e auciés l'amich, no havent compassio. Ell amà maledicció e vench-li lunyà's d'ell, e vesti's maledicció axi com a vestidura, e axi com a aygua en les sues entramenes, e axi com a oli als seus ossos, sia-li feta vestidura de que hom es cubert, e axi com a correja de que hom es sint.

SALTERI DE LA SEU

Salm terç qui comença

Yo'm adormi e compli mon son, e llevi'm...no tembre millers qui.m sien entorn. Lleva't, Senyor, e salva'm, Deu meu, cor tu has trencades les dents dels peccadors. La salut ve de nostre Senyor e la sua benedicció sobre lo seu poble.

Salm CVII

...la boca del pecador e del traydor es uberta sobre mi.....combateren-me de grat; en semblança d'amor maldeyen, e yo ahorava; deposaren contra mi mal per bens....Senyor, stableix contra.l pecador lo diable, qui stigua a les sues dretes; com sia jutjat, ixca condempnat, e la sua oracio ixca en pecat; los seus dies sien fets petits, e altre haja.l seu bisbat, e sos fills sien fets orfens, e sa muller viuda; los seus fills se mudejen e meniguen, e sien gitats de llus habitacions; lo logrer haja tota la sua sustancia, e.ls stranys se partexquen tots los seus treballs, e no li sia negun ajudador, ni trop qui li haja merçe als seus pubils; los seus fills vinguen a mort, e.l seu nom sia delit en huna generacio; lo peccat dels seus pares venga en remembrança davant nostre Senyor per tostemps...e la llur memoria sia departida de la terra, per ço que no.ls membra que fessen misericordia e.ll pessegui l'om freturos e meniche e oçis l'om havent contricció en son cor. E amà maledicció e vingue-li....e llunyà's d'ell; e vesti's maledicció axi com vestidura, e entrà-li com a aygua en llurs entramenes, e axi com oli en los seus ossos; e sia-li feta axi com vestidura de que hom es cubert, e axi com correja de que hom es çint.

Titol: de Judes venedor

Tu, Senyor, los batras ab vergues
de ferre, e trancar-los has axi com
a vaxella de oller...

Salm 2n

Tu.ls governaras ab verga de ferro,
e trencar-los has axi com vexell
d'oller.

BIBLIA PARVA

Titol: de Judes venedor

Ells cridaran e no sera qui.ls hoge, cridaran vers nostre Senyor, e no.ls volra hoir; yo los aminuare axi com lach de les places; lo poble qui no.m coneix m'a servit, e.n lo seu hoyr es estat hobeient a mi; los fills estranys rancallaren en les mies carreres.

Titol: de Judes venedor

Israel, oges, yo parlaré e fare testimoni que yo son lo Senyor teu; yo no.t respondre als teus sacrificis, car los teus sacrificis son tots temps al meu esgardament; yo no pendré vedells de la tua casa, ne bous del teu folch.

Titol: de Judes venedor

Senyor, scampa'ls ab la tua virtut, tu qui est mon defenedor, abaxa'ls per lo peccat de la lur bocha, per la paraula la qual digueren ...sien presos en lur ergull, anunciats el deguastament per la lur malvestat e per la lur monsona; el dia del juy e de la lur dampnacio ells sabran que nostre Senyor sera senyor de Jacob e de tota la terra.

Titol: de Judes venedor

...donaren-me fel al meu menjar, e a la mia set abeuraren-me de vinagre; la lur taula sia feta en llas davant ells, e regordonament del escandel, lur dors en per tots temps sia encorbat. Senyor, escampa la tua ira sobre ells, e la força de la tua ira los prenga, e la lur habitacio sia feta deserta, e no sia qui estiga en lurs tabernacles, com ells perseguiren aquells que tu fayst e ajustaren-li dolor sobre dolor. Senyor, posa'ls mal sobre lur mal, que no entenguen la tua justicia; ells sien desfets dels libres dels vivents, e no sien scrits ab los justs.

SALTERI DE LA SEU

Salm XVII

Ells cridaren que no era qui.ls salvas, envers nostre Senyor, e no.ls volch oir; yo.ls aminuare axi com ... lo sol de les places; lo poble que no he conegut m'a servit, e.n oir de la sua orella m'a hobeit; los fills stranys ...rancallaren en les mies carreres.

Salm XLIX

Hisrael,...hojes e yo parlaré e fer t'e testimoni que yo so Senyor Deu teu; no.t reptare sobre.ls teus sacrificis, perque.ls teus holocausts son sempre en lo meu aguayt; yo no pendré vedells de la tua casa, ne bous dels teus folchs.

Salm LVIII

Senyor, scampa'ls ab la tua virtut, etu qui est mon defenedor, abaxa'ls; lo peccat de la llur boca fon paraula d'ells, e sien presos en llur ergull; ells seran anunciats al degastament per la llur malvestat e per llur monsona; al dia del juy e de la dampnacio ells sabran que nostre Senyor es senyor de tota la terra de Jacob.

Salm LXVIII

.....donaren-me fel al meu menjar, e en la mia set abeuraren-me de vinagre; la llur taula sia feta en llas davant ells, e reguardonament en scandel; el llur dors sia tostemps encorbat. Senyor, scampa la tua ira sobre ells, e la furor de la mia ira.ls prenga; la llur habitacio sia feta deserta, e no sia qui stiga en llur tabernacle; cor ells perseguiren aquell que tu fist, e ajustaren-li dolor sobre dolor. Senyor, posa mal sobre llur mal, e no entren en la tua justicia; ells sien delits del llibre dels vivents, e no sien scrits ab los justs.

BIBLIA PARVA**Titol: de Judes venedor**

Senyor, ells han ensutzat lo teu sant temple e han posat Jherusalem en esguardament, e han posat los corsors morts dels teus servents a menjar als aucells del cel, e les carns dels teus servents a les bisties de la terra, e an escampada la sanch d'ells axi com a aygua entorn de Jherusalem, e no era qui.ls sebolis; nos som fets en escarn als nostres veins e en sutzahim e.n scarniment en aquells qui son entorn de nos. Senyor, ¿quant te iraxeras? e la tua yra sia estada axi com foch. Escampa la tua ira en aquest poble qui no ha appellat lo teu nom, car ells han menjat Jacob e han descombregat lo seu loch; nos som fets pobres, per la venjança de la sanch dels teus servents qui es scampada en la terra davant lo teu esguardament.

Titol: de Judes venedor

Poble, oges a mi, e no sera en tu deus novell, ne ahorats deus estranys, car yo son lo Senyor Deu teu, qui.t trasqui de la terra de Egipta. Lo meu poble no hoy la mia veus, Israel no'm entengue; si lo meu poble m'agues hoyt, yohaguera mesa la mia ma sobre aquells qui.l perseguiren en escampament de mort.

SALTERI DE LA SEU**Salm LXXVII**

Senyor....les jents....ensutziren lo teu sant temple e posaren Jerusalem en guarda de poms, e han posat los cossos morts dels teus servents a menjar dels ocells del cel, e les carns dels teus sants a les besties de la terra, e han scampada la sanch d'ells axi com aygua entorn de Jherusalem, e no era qui.ls sebolis; nos som fets scarns a nostres veins, susany e scarniment a aquells qui son entorn de nos. Senyor Deu ¿entro quant te enfelloniras? e la tua ira sia encesa axi com foch. Scampa la tua ira en los regnes qui no han apellat lo teu nom, com ells han menjat Jacob hi.l seu lloch han dessipat... cor som fets molt pobres... demons-tra'ns ... la venjança de la sanch dels teus servents que es scampada, e entre en lo teu sguart lo jemech dels presos

Salm LXXIX

Poble meu, ojes...no sera en tu deu novell, ni adoraras deus stranys, e com yo so lo Senyor Deu teu, qui.t traguí de la terra de Egipte... Lo meu poble no oy la mia veu, e Israel no'm entés ...Si'l meu poble m'agues oyt, ...yo aguera humiliats los llurs enemichs e aguera mesa la mia ma sobre aquells qui.ls treballen.

SUMARI

Front al poc fonamentat dubte sobre la mateixa existencia de Pere Pasqual, es recullen testimonis i arguments que avalen l'historicitat del personage, mentres que no existix la mes minima explicacio alternativa dels escrits a ell atribuïts, documentats ya en el segle XV.

Es mostra, per una atra banda, a partir dels dos manuscrits fontals, el de l'Escorial i el Vaticà, l'antiguetat del llenguatge en el text conservat de la *Biblia Parva*, clarament anterior al segle XV, aixina com certes caracteristiques i peculiaritats que l'aproximen a la llengua valenciana antiga. Es destaca finalment la practica coincidencia d'algunes cites dels Salms en la *Biblia Parva* ab els passages corresponents del Salteri manuscrit conservat en l'archiu de la Catedral de Valencia, lo qual permet deduir l'existencia d'un Salteri valencià ya en les darreries del segle XIII.

Descriptors: Pere Pasqual, a mozarab writer in valencian language. Quotations in his *Biblia Parva* of a 13th century valencian Psalter.